

AVATARURILE UNEI PARADIGME EPISTEMOLOGICE ÎN LINGVISTICĂ

ECATERINA MIHĂILĂ
Institutul de Lingvistică
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti”

În secolul trecut, structuralismul s-a constituit ca o paradigmă epistemologică foarte importantă în domeniul științelor umaniste, printre acestea lingvistica fiind considerată o adevărată știință de avangardă.

În 1962, când am devenit studentă la Facultatea de Filologie din București, structuralismul ajunsese la apogeu. Exista un uriaș entuziasm pentru această metodologie care explica, atât de clar și de simplu, diferitele aspecte ale limbii în conexiune și în globalitatea lor. La cursul de lingvistică generală ni se preda pe larg semiologia lui Ferdinand de Saussure, precum și teoria mai sofisticată a lui Hjelmslev, glosematica. La fonetică, după ce ni se prezentau caracteristicile aparatului fonator și modul în care se emit vocalele și consoanele, se insista asupra mării descoperiri a contelui Trubețkoi, fonologia, cu principiul său fundamental: opoziția distinctivă. Și la cursul de gramatică a limbii române se promova o descriere pur formală a claselor și categoriilor gramaticale, încercându-se renunțarea la definițiile tradiționale, bazate pe înțeles.

De la bun început am fost fascinată de abordările structurale, care introduceau o ordine desăvârșită și o armonie perfectă într-o disciplină, prin excelență, descriptivă și istorică. Fascinația mea a devenit și mai mare după ce am constatat că nu numai limba, ci și literatura, și chiar poezia, atât de subiective și de evanescente în esența lor, pot fi abordate cu metode structurale. Începutul îl făcuseră în primele decenii ale secolului Școala Formală Rusă, apoi Școala Lingvistică de la Praga, însă, în anii studenției mele, în mare vogă era La Nouvelle Critique Française, o abordare structurală a literaturii, cu rădăcini în aceste școli, dar și cu multe corespondențe în New Criticism-ul american și în Noul Semanticism englez. Noua Critică Franceză a constituit și tema lucrării mele de diplomă.

După absolvirea facultății în 1967, am avut însă două mari surprize: mai întâi am fost repartizată la Institutul de Lingvistică, și nu la Catedra de Teoria Literaturii, așa cum sperasem, apoi, în institut, am fost repartizată la nou înființatul Sector de Onomastică, ce își propunea să realizeze *Dicționarul toponimic al României*. În felul acesta mă îndepărtam exponențial de aspirațiile mele. Totuși, concomitent cu îndeplinirea obligațiilor pentru dicționar (anchete pe teren, excerptarea documentelor din arhive, cercetarea hărților vechi, mai târziu redactarea și chiar coordonarea, în colaborare, a

cinci dintre cele șapte volume ale *Dicționarului toponimic al României. Oltenia*, 1993 – 2007, precum și redactarea lucrării *Originea numelor de locuri*, 2011, pe baza acestuia), am continuat preocupările în domeniul pe care îl îndrăgisem.

M-am înscris pentru doctorat, la specialitatea Teoria Literaturii, chiar în anul absolvirii facultății. Am început să aprofundez rădăcinile filosofice ale structuralismului, începând cu Edmund Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phenomenologischen Philosophie*, 1913. De mare interes pentru mine au fost și analizele fenomenologice ale percepției și imaginației, făcute de Merleau-Ponty, 1945, și, respectiv, Jean-Paul Sartre, 1948. Metoda reducției fenomenologice, trecând prin diferite nivele: hiletic, noetic, noematic, până la atingerea esenței (*eidōs*), se va regăsi, în alt mod, în cercetările structurale lingvistice privind diferitele nivele ale limbii, de la cel de suprafață, fonologic, până la cel de adâcime, al sensului. Pentru ceea ce mă interesa pe mine în acel moment, un model de analiză fenomenologică, urmând toate subtilitățile hermeneuticii husserliene, l-a constituit *Ästhetik* de Nicolai Hartmann, apărută postum în 1953, apoi cartea lui Roman Ingarden *Das literarische Kunstwerk*, 1931. Un principiu fundamental, introdus de Brentano și dezvoltat de Husserl, prezent în toate abordările fenomenologice, este *intenționalitatea*, ce caracterizează intrinsec subiectul cunoscător, în mod particular, cel estetic.

În teza mea de doctorat, *Receptarea poetică*, susținută în 1977, și apărută sub formă de carte în 1980, am încercat o interpretare fenomenologică, în sens husserlian, a diferitelor etape ale receptării unei opere literare (proză sau poezie), incluzând nivelele senzorial, perceptiv, afectiv, și intelectual, toate realizându-se în procesul imaginativ al lecturii. Am urmat celebra schemă a comunicării dată de Roman Jakobson în *Linguistics and Poetics*, 1960, unde, printre funcțiile limbii, era introdusă și funcția poetică. Ca interpretare personală, am arătat că mesajul poetic nu se caracterizează doar prin această funcție, ci prin transformarea tuturor funcțiilor limbii, în principal, a celei referențiale, care nu mai face trimitere la lumea actuală (reală), ci la una imaginară. Nucleul cărții îl formează însă diferitele soluții axiologice care s-au dat paradoxului kantian al judecății de gust: *judecata de gust este universală fără raportare la concept* (v. Kant, 1790/ 1981:112), punând accent pe soluția fenomenologică – care explică acest paradox prin intermediul *intenționalității*.

În perioada pregătirii tezei de doctorat urmas și anumite cursuri speciale, nou introduse, ca cel de Lingvistică Matematică al profesorului Solomon Marcus sau cel de Semantică Logică al profesorului Emanuel Vasiliu. De asemenea, participam la diferite cercuri științifice cum era cel de Filosofia Limbajului de la Facultatea de Filosofie sau cel de Semiotică de la Facultatea de Limbi Străine. În această perioadă, inspirată de cursurile și cărțile profesorului Marcus, am scris studiul *Metode matematice în analiza operei literare* (v. Mihăilă, 1972). Totodată am început să frecventez și Cercul de Poetică de la Facultatea de Filologie, condus de profesorul Ion Coteanu, pe atunci decanul facultății și directorul Institutului de Lingvistică.

Perioada Cercului de Poetică, timp de peste un deceniu, a fost pentru mine mirifică. Am descoperit că directorul institutului, pe care îl consideram sever și de care

chiar mă temeam puțin, era un om fermecător, cu o inteligență scilpitoare și cu o mare deschidere pentru toate noile direcții din lingvistică. Deși la fiecare ședință se ținea câte o comunicare, prezentată în mod obligatoriu liber, aceasta era un simplu pretext pentru discuțiile aprinse și fascinante, care se terminau târziu în noapte, încheiate apoteotic de „maestrul” Alexandru Sincu (cum îi spuneam între noi). Profesorul asculta cu atenție, uneori cu un zâmbet ghiduș, după care lansa câte o întrebare plină de tâlc, care ne lăsa pe gânduri, schimbând complet direcția discuțiilor. La aceste ședințe participau nu numai lingviști, ci și literați, traducători, regizori, muzicieni, care prezentau comunicări din domeniile lor, fiecare domeniu constituindu-se ca un limbaj anume, cu o structură specifică. Legătura dintre discipline se făcea însă instantaneu prin metodologiile structuralismului, astfel încât totul apărea într-o perfectă osmoză. Efervescența, entuziasmul și pasiunea discuțiilor, sub privirea calmă și îngăduitoare a Magistrului, ne dădeau aripi și ne stimulau creativitatea.

În această perioadă profesorul Coteanu a publicat și *Stilistica funcțională a limbii române* (vol. I, 1973; vol. II, 1985), îmbrățișată cu mare entuziasm de toți discipolii. Spre deosebire de *stilistica limbii*, inițiată de Ch. Bally, în care, pe urmele lui B. Croce, sunt studiate aspectele expresive ale limbii vorbite, imensa capacitate metaforică sublimată de-a lungul timpului în limbă (aplicată mai târziu la noi de Iorgu Iordan în *Stilistica limbii române*, 1944) și spre deosebire de *stilistica individuală* a lui Leo Spizer, prin care este studiată expresivitatea specifică fiecărui autor și fiecărei opere în parte (urmată mai târziu la noi de Tudor Vianu în *Arta prozatorilor români*, 1941), *Stilistica funcțională a limbii române* este o abordare structurală și sistemică a diferitelor stiluri ale limbii.

Dintr-un *diasistem*, chintesența limbii, la care se asociază o fonologie, o gramatică și un lexicon ale unui idiom, se desprind diferite limbaje ce se ramifică mai întâi în limbaj cultivat și limbaj popular, apoi fiecare în parte, în limbaje artistice și non-artistice, având, la rândul lor, alte subtipuri, ce se concretizează în mesaje individuale. Limbajele artistice au ca subtipuri genurile literare. Cât privește limbajele non-artistice, autorul identifică, pe lângă limbajul științific, și limbajul administrativ. Ulterior, alți cercetători au adăugat și alte limbaje: juridic, filosofic, religios, lista fiind deschisă.

Chiar la începutul cărții, în *Principii pentru o teorie a stilului*, sunt prezentate diferite noțiuni și concepte (necesare teoriei pe care o propune), așa cum erau dezbătute la vremea respectivă, dar cu multe interpretări personale, ca în cazul semnului și simbolului verbal. Astfel, semnul verbal este definit biplan, în spirit saussurean, ca o reuniune între imaginea obiectului desemnat și imaginea obiectului suport, eludându-se din celebrul triumfi al semnului raportarea la idee („reference”, „sense”), iar simbolul, ca semn care trimite la obiect prin intermediul altui semn (decât cel consacrat prin convenție), spre deosebire de alte păreri, conform cărora simbolul este un semn arbitrar, golit de conținut (asemenea simbolurilor matematice). Alte concepte fundamentale pentru stilistică, de care autorul se ocupă pe larg, sunt norma și devierea de la normă. Se reliefează caracterul social, dar și subconștient, al normei și se prezintă diferite tipuri de norme: norma standard, norma intrinsecă, norma academică, norma mesajului (a textului). La rândul ei, devierea poate fi spontană, dar poate fi și

intenționată, așa cum se întâmplă în poezie. Sunt luate în considerare și diferitele operațiuni mentale pe care cititorul le face pentru a recupera norma sau uneori pentru a o reinterpretă. O altă pereche de concepte de care se ocupă autorul este *denotația* și *conotația*. Mergând pe filiera lui Ogden și Richards (inspirați, la rândul lor, de Stuart Mill), definește denotația ca imagine globală a obiectului desemnat, iar conotația ca reliefare a unui singur atribut al obiectului, având totuși ca fundal imaginea lui globală. Autorul arată cum diferitele figuri de stil (metafora, metonimia) sunt generatoare de conotații, discută relația social/ individual în cazul celor două concepte și se ocupă de numărul de conotații dintr-un mesaj, subliniind că acesta nu poate fi oricât de mare, păstrându-se în permanență un echilibru între conotativ și denotativ. Face și o clasificare, după criteriile lingvistice, a diferitelor tipuri de conotații, urmând un studiu al japonezului Yoshihito Ikegami, celebru la vremea respectivă. De asemenea, se ocupă de ambiguitate în contextele conotative.

Aceste aspecte teoretice, expuse cu o claritate de cristal, sunt folosite de autor în analiza stilului poetic (poezia populară și poezia cultă). Stilul poeziei populare este caracterizat prin polisemie, uniformitate sintactică, elipsă, brevilocvență, concretețe etc., iar stilul poeziei culte, prin ficționalitate, ambiguitate, concentrare expresivă, autoformativitate.

Cam de prin 1975, la Cercul de Poetică au început să se discute aprins și problemele teoriei textului, care erau de ceva timp în atenția comunității lingvistice internaționale. Circulau xeroxuri după diferite cărți și chiar preprinturi după conferințele de la Centrul Internațional de Lingvistică și Semiotică de la Urbino sau de la diverse congrese internaționale. M-a interesat foarte mult această teorie, deoarece oferea o metodologie adecvată studierii celui din urmă nivel din ierarhia propusă de Ion Coteanu, acela al realizării stilului printr-un text (mesaj, în terminologia sa). Numai că, pentru aceasta, trebuia urmat drumul invers, de la mesaj spre diasistem. Textul fiind o structură mai amplă de propoziții, încercările de definire a textului s-au făcut prin raportare la propoziție. Definirea textului devenise la vremea aceea o preocupare internațională, care s-a concretizat și în volume colective, reunind cele mai autorizate voci în domeniu, ca *Text vs Sentence*, 1979 și 1981 (v. Petöfi, ed.). Și românii au adus contribuții importante în această problemă.

Profesorul Ion Coteanu a scris în 1978 articolul *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, unde textul este definit ca o secvență limitată de fraze legate prin conectori. Textul are un nucleu referențial și acesta, la care se adaugă constrângerea produsă de acumularea de fraze, precum și receptorul, decid asupra sfârșitului unui text. Autorul consideră că, din perspectiva lecturii, *un text se sfârșește acolo unde nicio conexiune inversă nu mai este pretinsă de lectură* sau că *textul se sfârșește când conexiunea inversă nu mai aduce nicio informație importantă*. Se mai precizează că „finalul deschis” al unor opere nu înseamnă o „reînțoarcere” la text, ci o continuare, adică un nou text. O altă problemă discutată este relația dintre text și discurs. Discursul este un mecanism derivat din limbă, generat de anumite reguli, textul este însă o realizare verbală *construită* conform regulilor respective. De aici derivă și cele trei tipuri principale de discurs și,

corespunzător, cele trei tipuri de texte: *descriptiv*, *narativ* și *dramatic* (dacă ne referim la textul literar). Cât privește nucleul referențial, el acționează ca o paradigmă, ca un câmp semantic, ca un punct către care converg și din care provin referenții. Stabilirea și catalogarea lor dau imaginea nucleului referențial, plasat, după caz, într-o lume dată sau într-una imaginată în text. Plasarea este dată de circumstanțe: loc, timp, acțiune, situație etc. Nucleul referențial și circumstanțele reprezintă constituenții imediați ai textului. Legarea lor este sintaxa textului. Autorul conchide că *textul este combinarea unui nucleu de referințe cu circumstanțele alese pentru valorificarea lui*.

Într-un alt studiu, *Cum vorbim despre text*, 1986, autorul insistă asupra acestor circumstanțe, exprimându-le prin întrebările: *ce*, *cum*, *de ce*, reprezentând interogațiile despre obiecte, modalitate, cauze și efecte. Concepția este ilustrată prin analiza mai multor opere literare. În acest studiu sunt abordate și alte probleme mai generale, cum ar fi: relația dintre operă și receptor, lecturile multiple, critica și textul literar.

După cum spuneam, și alți lingviști români au dat soluții importante pentru definirea textului. Astfel, cu ocazia pregătirii volumului *Text vs Sentence*, 1979, profesorul Solomon Marcus a scris articolul *Textual cohesion and textual coherence*, publicat în 1980. Autorul consideră că: 1) orice propoziție este un text; 2) un text are un anumit grad de coerență; 3) un text are un anumit grad de coeziune. Coerența exprimă capacitatea de a acționa ca o unitate, ca un întreg, în timp ce coeziunea se referă la existența legăturii dintre diferitele părți. Coerența este mai degrabă de natură semantică și reprezintă un anumit înțeles global al textului. Coeziunea pare dominată de aspectele sintactice, relaționale, stabilite între componente. Pentru a stabili relațiile de dependență, autorul se folosește de noțiunea de graf și consideră că un graf asociat unei secvențe poate avea diferite forme. Dacă secvența este o propoziție, i se asociază un *graf arbore cu rădăcină*, iar dacă secvența este un text, i se asociază un *graf conex*.

Și regretatul profesor Emanuel Vasiliu are o contribuție importantă privind acest subiect chiar în volumul *Text vs Sentence*, 1979: *On some meaning of "coherence"*, preluată în concluziile sale și de coordonatorul celor două volume. Într-un limbaj logic, pe care nu îl vom reproduce aici, autorul demonstrează că unei secvențe de propoziții i se pot atașa mai multe grade de coerență, iar gradul de coerență care ar proba că secvența este un text aparține mai mult pragmaticii decât lingvisticii. Se referă mai exact la *gradul de așteptare* al lectorului ca respectivele propoziții să urmeze o anumită succesiune și să formeze un text. Ideea va fi reluată și dezvoltată pe larg în cartea sa *Introducere în teoria textului*, 1990, unde *expectanța* este un concept de bază în definirea textului.

Pe parcurs, teoria textului a devenit o disciplină tot mai complexă, pe măsură ce au fost integrate toate metodologiile derivate din structuralism: gramaticile generative, căci într-o primă fază ea, teoria textului, s-a dezvoltat ca o gramatică a textului, apoi teoria actelor de vorbire, semantica logică a lumilor posibile și, nu în ultimul rând, computerizarea. La vremea respectivă mi se părea că teoria textului se potrivește în cea mai mare măsură analizei operei literare, în particular, a poeziei.

În acest context, am început să lucrez la cartea *Textul poetic. Perspectivă teoretică și modele generative*, predată la Editura Eminescu în 1989, dar apărută abia în 1995, din cauza transformărilor administrative ce au urmat la editură după 1990.

Din punct de vedere lingvistic, am considerat, ca și alți autori, de exemplu van Dijk, 1972, că și textul poetic, privit global, este format dintr-o structură de suprafață și o structură de adâncime. Deosebirea constă în faptul că am conceput structura de suprafață ca fiind formată, la rândul ei, dintr-o structură de suprafață, organizată prozodic, și o structură de adâncime a propozițiilor în succesiunea lor liniară, organizată la nivel sintagmatic, din punct de vedere poetic, în binecunoscutele figuri de stil, care rămân tot la suprafața textului, spre deosebire de autorul citat, la care acestea sunt proiectate în structura de adâncime a textului. Am conceput și structura de adâncime a textului tot pe două paliere: o structură de suprafață a structurii de adâncime, organizată paradigmatic în domenii semantice, constituenții fiind sensurile rezultate din nivelul al doilea al structurii de suprafață, și structura de cea mai mare adâncime a textului care se constituie dintr-o semnificație generală sau un sens textual, în terminologia lui Coșeriu (v. Coșeriu 1973/2000: 246-248). Am prezentat și câteva modele de generare a textelor poetice, unele fiind creații proprii, altele aparținând marilor poeți români.

Pentru a încadra textul poetic într-o tipologie textuală generală, am simțit nevoia unei perspective pragmatice. Inspirându-mă din logicianul von Wright, 1963, am considerat că textul este o activitate de limbaj (formată din diverse tipuri de acte de vorbire conform teoriei lui Searle, 1969) și că diferitele tipuri de texte pot fi corelate cu diferitele tipuri de activități umane, cărora le pot fi asociate categorii pragmatico-teleologice, cum ar fi: demonstrativul, argumentativul, prescriptivul, descriptivul, narativul, conversaționalul etc. În funcție de categoriile pragmatico-teleologice, pentru fiecare tip de activitate umană s-au conceput anumite strategii de construire/ generare a textului, strategii care există ca achiziții numai în competența celor care practică tipurile respective de activități: științifică, didactică, administrativă, legislativă etc. Pentru textele literare (care nu întâmplător se numesc „creații”), categoria pragmatico-teleologică pe care le-am asociat-o este *autoformativitatea*, definită de L. Pareyson astfel: „o asemenea facere, care, făcând, *inventează modul de a face*” (Pareyson, 1954/1977: 93). Printre caracteristicile autoformativității amintim: imaginarea, organicitatea, disimularea, ambiguitatea, ludicul.

O altă contribuție personală este descrierea logică a unui sistem al lumilor posibile în care lumea naturală (actuală) este o lume privilegiată în sistem. Prin anumite relații de accesibilitate se formează celelalte lumi posibile: rațională, epistemică, teleologică, deontică, doxastică, axiologică, cunoscute deja din logicile de diferite tipuri. Printre acestea am introdus *lumea posibilă imaginată* ce creează în artă analogonuri senzorial-perceptibile ale lumii reale, în cazul creațiilor literare acestea fiind reprezentări în și prin limbaj natural. Modelul lumilor posibile, într-o formă sintetizată și mai formalizată față de cum este în carte, a apărut și în *Semiotics around the World* (v. Mihăilă, 1997). Tot o contribuție personală este și reprezentarea printr-un graf a procesului de semioză nelimitată care se stabilește între toate textele existente.

În 1983, într-o discuție, i-am spus profesorului Coteanu că ar fi minunat să existe și la institut un colectiv de poetică. În mod spontan mi-a răspuns: „atunci să-l facem”. La prima ședință a institutului s-a anunțat constituirea Colectivului de Poetică, a cărui membră eram deja. În aceeași ședință și Medeea Freiberg de la Sectorul de Romanistică, care lucrase mai înainte la Institutul Călinescu, și-a exprimat dorința de a lucra în acest colectiv. În scurt timp au venit prin concurs la Institutul de Lingvistică: Dana Manea, fostă studentă și colaboratoare apropiată a profesorului Coteanu (a alcătuit și *Indicele* la cartea sa *Gramatica de bază a limbii române*, 1982), mai apoi Mariana Neț și Rodica Zafiu (ultima, cu jumătate de normă), care au întregit colectivul. Ni s-au alăturat benevol Radu Michăescu și Carmen Apostolescu (de la Sectorul de Lexicografie). Din momentul constituirii colectivului, săptămânal, se țineau ședințe în sala de consiliu a institutului, la care participau și alți membri ai Cercului de Poetică, mai ales cadre didactice universitare de la Facultatea de Filologie: Mihai M. Pop, Cezar Tabarcea, Alexandru Sincu. Tema de plan propusă de profesorul Coteanu a fost *Evoluția limbajului poetic românesc*. Cam pe parcursul unui an s-au ținut ședințe în care s-au discutat „temeiurile teoretice” ale lucrării, cum spunea un coleg de la facultate, sau fundamentarea științifică, cum spuneam noi la institut, precum și modalitățile concrete de realizare a ei. Spre deosebire de atmosfera mai boemă de la Cercul de Poetică, aici discuțiile erau mai determinate și exista mai multă îndârjire în susținerea punctelor de vedere. La un moment dat, profesorul Coteanu a hotărât să demarăm efectiv lucrarea începând cu studierea grupului nominal, ca sursă a poeticității lirice. Fiecare membru al colectivului și-a ales un mare poet sau o porțiune din poezia română pe care să le cerceteze. Eu mi-am ales decadele 1960–1980, când modul de a face poezie la noi s-a schimbat radical, figura emblematică a acestei perioade fiind Nichita Stănescu. Rezultatele colectivului au început să apară sub formă de studii și articole individuale, publicate mai ales în SCL și RRL. De asemenea, în cadrul colectivului s-au discutat contribuțiile autorilor la *Analize de texte poetice* (v. Coteanu, coord., 1986) și tot în cadrul colectivului s-a realizat *Glosarul* volumului. Concomitent, membrii colectivului și-au menținut preocupările teoretice, realizând anual, începând cu 1984, sesiuni științifice în cadrul institutului, cu largă participare, inclusiv de la celelalte centre universitare și academice din țară.

După 1990 Colectivul de Poetică s-a destrămat prin plecarea membrilor săi, mai ales în învățământul superior, dar și în străinătate sau la alte instituții. A mai supraviețuit însă un timp în cadrul Sectorului de Filologie și limbă literară (cu două membre), eu retrăgându-mă în 1999, când mi-am finalizat porțiunea din lucrarea *Evoluția limbajului poetic românesc*. Chiar și după trecerea în eternitate a profesorului Ion Coteanu, noua conducere a institutului mi-a permis să-mi termin lucrarea și m-a ajutat să o public. Ea a apărut sub forma câtorva cărți: *Limbajul poeziei românești neomodernă*, 2001; *Semiotica poeziei românești neomodernă*, 2003 (laureată cu Premiul Uniunii Scriitorilor); *Poezia română neomodernă. Perspectivă textuală* (ediția a doua, revăzută, a primei cărți), 2004.

În perioada 1960–1980, numită de critica literară *neomodernă*, au debutat cu volum 1000 de poeți. Când am demarat lucrarea, profesorul Ion Coteanu l-a invitat pe criticul literar Laurențiu Ulici, care a făcut, dintre aceștia, o selecție de 50 de poeți, pe

opera cărora am lucrat efectiv. Până în 1990 am finalizat analiza grupurilor nominale din acest corpus. După destrămarea colectivului, i-am propus profesorului Coteanu să extind cercetarea corpusului și sub alte aspecte, idee cu care a fost de acord.

Pentru aceasta am urmat modelul de text pe care îl propusesem în cartea *Textul poetic*, în acel moment predată la editură. Am imaginat că întregul corpus luat în considerare este un mare text și am analizat aspectele poetice la cele patru nivele ale textului, așa cum au fost descrise în *Textul poetic*.

La nivelul de cea mai mare suprafață a textului, am constatat perpetuarea într-o mare măsură a prozodiei și a formelor fixe de poezie: sonet (o mare preferință existând pentru cel shakespearian), gavotă, rondel, psalm, elegie, haiku etc. Poezii din această perioadă dovedesc că stăpânesc la fel de bine ca și clasicii prozodia perfectă și formele fixe de poezie și că nonconformismul ce domină majoritatea poeziilor din această perioadă este asumat. Într-adevăr, libertatea în versificație este fără limite, iar invențiile grafice sunt de o mare ingeniozitate. Impresia cea mai puternică pe care o creează este fie dezordinea grafică, fie o aranjare originală a textului, ce încalcă binecunoscutele canoane poetice. Alternanța dintre versurile lungi și cele scurte, dând impresia unei dezordini vizuale, în concordanță cu tot ceea ce este aleatoriu în lumile posibile create de poezie, este una din trăsăturile ei pregnante. O altă trăsătură este încălcarea regulilor ortografice: lipsa semnelor de punctuație sau folosirea lor întâmplătoare, poziționarea unora în mod neobișnuit în limba română (de exemplu, semnul exclamării la început de rând), scrierea fără majuscule acolo unde se impune etc. Toate aceste elemente de originalitate se asociază cu anumite teme preponderente în perioada respectivă: aducerea în prim plan a cotidianului și a banalului, monotonia vieții de zi cu zi, însingurarea omului ce trăiește în mari aglomerări urbane, tehnologia sfârșitului de secol XX, care ușurează viața, dar automatizează existența, spectrul războaielor și al bolilor incurabile.

La nivelul sintagmatic, care, în modelul de text propus, face parte tot din structura de suprafață, am operat cu conceptele de grup nominal și grup verbal. Grupul nominal fusese deja analizat în vederea lucrării colective. După ce am prezentat structurile nominale fundamentale pentru poezia dintre 1960–1980, urmând modelul lui Ion Coteanu din articolul *Grupul nominal (GN) în poezie*, 1982, și capitolul cu același titlu din cartea *Stilistica funcțională a limbii române*, 1985, am insistat asupra unor aspecte frecvente în poezia epocii respective: distanța semantică mare dintre termenii grupurilor nominale, situații în care folosirea articolului este puternic marcată poetic, atribuirea analogică indirectă, statutul de multe ori ambiguu al adjectivului și al adverbului. Formațiile negative cu prefixul *ne-*, foarte frecvente în poezia din această perioadă și integrate în grupuri nominale, le-am pus în corelație cu unele concepte ale fizicii moderne, care induc ideea negativității prin antinomie (*antiatom, antielectron, antimaterie, antineutrin* etc.).

Tot la nivel sintagmatic m-am ocupat și de aspectele poetice ce se realizează prin grupurile verbale. De data aceasta am adoptat conceptele gramaticilor funcționale, deoarece se pot pune mai bine în evidență relațiile semantice de adâncime dintre verbe

și argumente. Am urmărit, cu nenumărate exemple, incompatibilitățile semantice de adâncime dintre verbe și argumentele lor, ca sursă de poeticitate. Am observat că unele incompatibilități sunt foarte profunde și afectează natura însăși a verbului (tranzitivitatea, reflexivitatea, caracterul impersonal sau unipersonal). În aceste situații relația dintre verb și argument este obligatorie, ca în cazul recțiunii. Încălțările acestor reguli sunt cele mai șocante, mai greu de acceptat, cele care derutează în gradul cel mai mare pe cititor. Incompatibilitățile care nu vizează natura intrinsecă a verbului se rezolvă în constelația universalilor semantice, cărora trebuie doar să li se inverseze semnele pentru a fi restabilită compatibilitatea. Și ele constituie însă o puternică sursă de poeticitate.

Nivelul de adâncime al textului are, la rândul lui, două nivele: un nivel de suprafață al nivelului de adâncime și nivelul de cea mai mare profunzime a textului. Nivelul unu al adâncimii textului se constituie din înțelesurile figurative rezultate din grupurile nominale și grupurile verbale de la nivelul doi al structurii de suprafață a textului. Acestea se organizează, nu sintagmatic, ci paradigmatic, în domenii semantice sau sublumi posibile ale lumii textului. Între domeniile semantice ale textului se stabilesc relații de diferite tipuri (analogie, opoziție, contiguitate, paradox, crescendo etc.) sau pot fi amalgamate în mod aleatoriu. Foarte importanți la acest nivel sunt conectorii textuali. Relațiile dintre elementele domeniilor semantice și dintre domenii, în ansamblul lor, determină semnificația de cea mai mare generalitate a textului, care poate fi o temă, un simbol autarhic sau, în terminologia coșeriană, un sens. Am analizat foarte multe texte, unele în care există o anumită transparență a domeniilor semantice, altele cu o relativă dificultate în delimitarea lor și, în sfârșit, altele cu amalgamarea aleatorie a domeniilor semantice, cu efecte de ironie și absurd. În strânsă legătură cu organizarea domeniilor semantice s-au conturat anumite tipuri de texte frecvente în perioada '60-'80: construite prin dominarea nominalelor și elidarea predicăției, prin simularea nararării, printr-o combinatorică secvențială determinată de anumite strategii actanțiale, prin asociații eufonice și semantice din aproape în aproape, prin intertextualitate ca asumare și distanțare.

M-am ocupat și de domeniile semantice globale care se formează la nivelul întregii opere a unui poet și care conduc în profunzime spre simboluri autarhice, cum este *aripa – pasărea – zborul – transcenderea* la Nichita Stănescu sau cum este *Ieronim și Ierodasa* la Ileana Mălăncioiu. În afara domeniilor semantice globale la nivelul unui volum sau al operei unui poet, există teme ce dezvoltă domenii semantice globale caracteristice majorității poezilor din această perioadă. O astfel de temă este meditația asupra cunoașterii științifice și a cunoașterii prin poezie. Meditația asupra cunoașterii științifice se realizează prin mimarea, de multe ori ironică, a acesteia. Multe poezii au formă de teoremă, leamă, demonstrație, dialog euristic etc. De asemenea, în textele poetice se folosesc, uneori excesiv, conceptele fizicii moderne și ale astronomiei, noțiunile matematice și chiar formule. Pe de altă parte, nici meditația asupra poeziei nu mai seamănă cu binecunoscutele „ars poetica”, ci devine o preocupare a modului de articulare lingvistică. Toate conceptele lingvistice de la „fonem” la „paradigmă” și

„semantică” sunt folosite de poeți pentru a simula tot o știință, aceea a limbii, ce se poate încadra perfect în sistemul epistemologic global.

Pe tot parcursul elaborării acestei lucrări de 1000 de pagini, am discutat în permanență cu profesorul Ion Coteanu, prezentându-i modalitățile de abordare a diferitelor aspecte ale poeziei dintre '60 și '80. Îmi acorda o libertate absolută de gândire. Orice idee avansam, fie ea și năstrușnică, o accepta cu entuziasm, chiar dacă mai apoi propunea la rându-i o cu totul altă idee, la care ulterior meditam și, în cele din urmă, firește că o adoptam cu multă convingere. Avea această subtilă delicatețe în relațiile de colaborare profesională.

Cât privește structuralismul, ale cărui metodologii se regăsesc în toate lucrările prezentate, se poate considera că el este o paradigmă epistemologică în sensul dat de Thomas Kuhn, 1962. Structuralismul a apărut în momentul când în lingvistică se acumulasera foarte multe cunoștințe și a însemnat o adevărată revoluție științifică, deoarece a introdus logică, rigoare și chiar fantezie în conceperea structurală și sistemică a limbii. Pe aceste fundamente au apărut noi discipline în lingvistică: semiologia, fonologia, glosematica, gramaticile generative și funcționale, semantica structurală, stilistica structurală și funcțională, retorica structurală, poetica structurală, teoria textului.

Structuralismul a netezit și calea formalizării în lingvistică. Au apărut discipline ca lingvistica matematică și poetica matematică, în care Solomon Marcus a avut un rol de pionierat (v. Marcus, 1963, 1970). Tot structuralismul a făcut posibilă și introducerea computerizării în lingvistică. Traducerile automate și prelucrarea pe calculator a vocabularului și a textelor nu ar fi fost posibile fără această evoluție produsă de structuralism.

Thomas Kuhn arată că orice paradigmă epistemologică apare în anumite condiții, are un moment de apogeu, când întreaga arie a cunoașterii în domeniul respectiv este acoperită de noile metodologii, cu rezultate remarcabile, după care urmează o perioadă de consolidare a noilor achiziții, timp în care se pot pregăti condițiile apariției unei noi paradigme epistemologice. Structuralismul a avut o perioadă de mare strălucire, dar în ultimul timp, interesul lingviștilor se îndreaptă tot mai mult spre pragmatică: vorbire, conversațional, strategii de convingere a interlocutorului, modalități de transmitere a mesajelor subliminale etc. Structuralismul și-a pus însă pecetea pe cele mai mari realizări din lingvistica secolului douăzeci. În lingvistica românească, profesorul Ion Coteanu a jucat un rol foarte important în aplicarea și dezvoltarea structuralismului, mai ales în stilistica funcțională, poetică și teoria textului, domenii în care a creat o adevărată școală, care i-a continuat și i-a dus mai departe ideile.

BIBLIOGRAFIE

- Coșeriu, Eugeniu, 1973/ 2000, *Lecții de lingvistică generală* (trad.), Chișinău, Editura Arc.
- Coteanu, Ion, 1973, *Stilistica funcțională a limbii române. Stil, stilistică, limbaj*, I, București, Editura Academiei R.S.R.
- Coteanu, Ion, 1978, *Ipoteze pentru o sintaxă a textului*, în *SCL*, XXIX, nr.2, p. 115-124.
- Coteanu, Ion, 1982a, *Gramatica de bază a limbii române*, București, Editura Albatros.
- Coteanu, Ion, 1982b, *Grupul nominal (GN) în poezie*, I, II, III, în *SCL* XXXIII, (I), nr.1, p. 3-18; (II), nr.2, p. 115-132; (III), nr.3, p. 203-210.
- Coteanu, Ion, 1985, *Stilistica funcțională a limbii române. Limbajul poeziei culte*, II, București, Editura Academiei R.S.R.
- Coteanu, Ion, (coord.), 1986, *Analize de texte poetice*, București, Editura Academiei R.S.R.
- Coteanu, Ion, 1986, „Cum vorbim despre text”, în *Analize de texte poetice*, p. 7-37.
- Dicționarul toponimic al României. Oltenia*, 1993-2007, Gh. Bolocan (red. resp.), vol.1-7, Craiova, Editura Universitaria.
- Dijk, Teun A. van, 1972, *Some Aspects of Text Grammars. A Study in Theoretical Linguistics and Poetics*, The Hague, Mouton.
- Hartmann, Nicolai, 1953/ 1974, *Estetica* (trad.), București, Editura Univers.
- Husserl, Edmund, 1913/ 1982, *Ideas Pertaining to a Pure Phenomenology and to a Phenomenological Philosophy* (trad.), The Hague, Nijhoff.
- Ingarden, Roman, 1931, *Das literarische Kunstwerk*, Halle, Max Niemeyer.
- Iordan, Iorgu, 1944, *Stilistica limbii române*, București, Institutul de Lingvistică Română.
- Jakobson, Roman, 1960, „Linguistics and Poetics”, în Thomas A. Sebeok (ed.), *Style in Language*, Cambridge, Massachusetts, M.I.T.
- Kant, Immanuel, 1790/ 1981, *Critica facultății de judecare* (trad.), București, Editura Științifică și Enciclopedică.
- Kuhn, Thomas, 1962, *The Structure of Scientific Revolution*, Chicago, Chicago University Press.
- Marcus, Solomon, 1963, *Lingvistica matematică. Modele matematice în lingvistică*, București, Editura Didactică și Pedagogică.
- Marcus, Solomon, 1970, *Poetica matematică*, București, Editura Academiei R.S.R.
- Marcus, Solomon, 1980, „Textual cohesion and textual coherence”, în *RRL*, XXIV, nr.2, p. 101-112.
- Merleau-Ponty, Maurice, 1945, *Phénoménologie de la perception*, Paris, Gallimard.
- Mihăilă, Ecaterina, 1972, „Metode matematice în analiza operei literare”, în Silviu Iosifescu (coord.), *Analiză și interpretare*, București, Editura Științifică, p. 199-244.
- Mihăilă, Ecaterina, 1980, *Receptarea poetică*, București, Editura Eminescu.
- Mihăilă, Ecaterina, 1995, *Textul poetic. Perspectivă teoretică și modele generative*, București, Editura Eminescu.
- Mihăilă, Ecaterina, 1997, „The possible worlds of the imaginary”, în Imegard Rauch and Gerald F. Carr (eds.), *Semiotics around the World. Synthesis in Diversity*, Berlin, New York, Mouton de Gruyter, p. 223-226
- Mihăilă, Ecaterina, 2001, *Limbajul poeziei românești neomodernă*, București, Editura Eminescu.
- Mihăilă, Ecaterina, 2003, *Semiotica poeziei românești neomodernă*, București, Editura Cartea Românească.
- Mihăilă, Ecaterina, 2004, *Poezia română neomodernă. Perspectivă textuală*, București, Editura Cartea Românească.
- Mihăilă, Ecaterina, 2011, *Originea numelor de locuri* (în manuscris).
- Pareyson, Luigi, 1954/ 1977, *Estetica. Teoria formativității* (trad.), București, Editura Univers.

- Petöfi, Janos S. (ed.), 1979, *Text vs Sentence. Basic Questions of Text Linguistics*, Hamburg, Buske.
- Petöfi, Janos S. (ed.), 1981, *Text vs Sentence. Continued*, Hamburg, Buske.
- Sartre, Jean-Paul, 1948, *L'imaginaire*, Paris, N.F.R., Gallimard.
- Searle, John R., 1969, *Speech Acts*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Vasilu, Emanuel, 1979, „On some meaning of *coherence*”, în Janos S. Petöfi (ed.), *Text vs Sentence, Basic Questions of Text Linguistics*, Hamburg, Buske, p. 450-466.
- Vasilu, Emanuel, 1990, *Introducere în teoria textului*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.
- Vianu, Tudor, [1941], *Arta prozatorilor români*, Bucureşti, Editura Contemporană.
- Wright, Georg Henrik von, 1963, *Norm and Action*, London, Routledge and Kegan Paul.